

Urbane kulture mladih: od supkultura do životnih stilova

Kožarević, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:351886>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij sociologije i pedagogije

Kristina Kožarević

Urbane kulture mladih: od supkultura do životnih stilova

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Katedra za sociologiju

Preddiplomski studij sociologije i pedagogije

Kristina Kožarević

Urbane kulture mladih: od supkultura do životnih stilova

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti; znanstveno polje: sociologija;

znanstvena grana: posebne sociologije

Mentor: doc. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2021. godine

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradila i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih radova bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, rujan 2021.

Kristina Kožarević, JMBAG: 0122229230

SAŽETAK

Stvaranje vlastitog identiteta u društvu u kojem pojedinac živi neizbježan je proces koji je vrlo važan za svakog pojedinca. Na osnovu stvari koje ljude okružuju, zanimaju, sa kojima rade i koje utječu na njih oni ostvaruju razne pripadnosti. Svaka osoba prolazi period mladalaštva i adolescencije u kojem se žele pronaći kao pojedinci, no to može trajati i cijeli život. Na taj način ljudi se često pridružuju supkulturnim skupinama ili pak usvajaju razne životne stilove za koje oni smatraju da im najbolje odgovara i u kojima se oni osjećaju da su „svoji“. Cilj ovog završnog rada je detaljnije analizirati što su to pojmovi supkulture i životnih stilova i koliko su oni važni u ljudskoj svakodnevici, kao i u sociologiji. Također, neizostavno je spomenuti gdje se takve skupine ostvaruju i koliko je prostor kao mjesto ostvarenja prethodno navedenih pojmova zapravo važan aspekt analize, odnosno da je potrebno proučavati ne samo društveni prostor nego i fizički prostor neke sredine ili grada. Spomenut će se i povijesni aspekti supkulture, kada se pojmovi javljaju i pod kojim uvjetima kao i najistaknutije vrste supkultura i životnih stilova. Rezimirajući prethodno rečeno, ovaj rad prikazat će zašto su pojmovi supkulture i životnih stilova važni za pojedinca kao i njihovu kompleksnost stvaranja i održavanja.

Ključni riječi: supkultura, životni stilovi, grad, prostor, postmodernizam

SADRŽAJ

1. UVOD.....	6
2. GRAD KAO OKVIR U KOJEM SE RAZVIJAJU SUPKULTURE I ŽIVOTNI STILOVI.....	7
3. SUPKULTURA.....	10
3.1. Definicije supkultura.....	10
3.2. Povijest supkultura.....	10
3.3. Povijest supkultura u Hrvatskoj.....	12
3.4. Vrste supkultura u Hrvatskoj.....	13
4. ŽIVOTNI STILOVI.....	15
4.1. Definicije životnih stilova.....	15
4.2. Istraživanja životnih stilova.....	17
4.3. Kategorizacija životnih stilova.....	17
5. ZAKLJUČAK.....	21
6. LITERATURA.....	22

1. UVOD

Gledajući današnji svijet, vidljivo je kako se društvo u njemu svakim danom sve više razvija usporedno sa velikom brzinom rasta broja stanovništva. No, bez obzira na brzorastuće stanovništvo, postmodernizam je učinio to da ljudi u masi izgube sebe. Javlja se konstantna potraga za istinskim „ja“, toliko sadržaja se nudi, sve se vrlo brzo mijenja, konzumerizam i demokracija su uvelike ukomponirani u živote većine ljudi i zbog toga svaka osoba želi pronaći sebe unutar toliko toga što se nudi. Javlja se potreba za pripadanjem, potraga za vlastitim identitetom koja je najčešće kulturno i društveno uvjetovana. Pronalazak vlastitog identiteta dugačak je put koji traje kroz cijeli život, mnoštvo je čimbenika koji na to utječu. Opće je poznato da se svaki pojedinac voli najviše družiti sa ljudima s kojima ima slične poglede na život i stvari koje ih okružuju, gdje može potvrditi svoja stajališta i diskutirati ih sa zajedničkog gledišta, pronaći svoju pripadnost. Upravo zbog potrebe za pripadanjem, pojedinci se uključuju u različite zajednice sa drugim ljudima, točnije istomišljenicima u razne supkulturne skupine gdje se mogu identificirati po zajedničkim obilježjima, preferencijama i zanimanjima. Kroz takve skupine oni grade svoj životni stil koji ih karakterizira kao jedinstvene i posebne individue, svi su slični, ali opet različiti. Ono na što se ovaj rad usmjerava jest pobliže određenje i diskutiranje o navedenim pojmovima, a to su supkulturne skupine i životni stilovi mladih. Na samom početku rada, govorit će se općenito o gradu i značaju prostora u oblikovanju identiteta te značenju supkulturne skupine i povijesti nastanka supkulturnih skupina. Nakon toga, prikazat će se najistaknutije supkulturne skupine koje postoje u hrvatskim gradovima. Nadalje, predstaviti će se i pojam životnih stilova, kao i njihovo značenje i povezanost sa supkulturnim skupinama. U konačnici, dva navedena pojma objedinit će se u jedan smisleni i strukturirani zaključak koji će rezimirati ključna diskutiranja o njihovoj važnosti u današnjem postmodernom društvu. Osnovna hipoteza ovog rada je da su pojmovi supkulture i životnih stilova višestruko značajni za razumijevanje društvenog života u modernim i postmodernim gradovima, te da će se pritom u ovom radu analizirati dvije uloge, a to su socijalizacija i razvijanje identiteta mladih, i upotreba prostora od strane pripadnika supkultura i životnih stilova.

2. GRAD KAO OKVIR U KOJEM SE RAZVIJAJU SUPKULTURE I ŽIVOTNI STILOVI

Kako bi se o samom gradu moglo reći nešto više, potrebno je prvenstveno iznijeti samu definiciju grada kao pojma. Kao što Hrvatska Enciklopedija navodi, grad je „veće kompaktno izgrađeno naselje, organizirano u više ili manje povezanu, diferenciranu društvenu zajednicu – gradsku općinu, koju čine građani toga grada“ („grad“, u: Hrvatska enciklopedija, 2021). Naravno, važno je i reći da ne postoji jedna definicija koja bi mogla opisati grad jer značenje grada ovisi o mnoštvu faktora koji određuju je li neko naseljeno mjesto može biti definirano pojmom grada ili ne. Ono o čemu će se u nastavku govoriti jest sociološka perspektiva grada i analiza njegovog prostora i važnosti tog prostora.

Autorica Radović (2015) u svom radu ističe kako iako danas postoji jasan i opće prihvaćen stav da je grad kao prostor sociološki fenomen, u prošlosti sve do 80-tih godina prošlog stoljeća navedeni pojam grada kao prostora je bio relativno zanemaren kada se radi o teorijskom i empirijskom proučavanju. S vremenom prostor postaje važan element kroz koji se može ostvariti bolje razumijevanje društvenih odnosa i grada i njihove postojeće kompleksnosti. Kroz analizu arhitekture i načina organizacije prostora u svrhu institucionalnih prostora modernih društava, ono se može vidjeti kao refleksija karaktera nekog društva, kao i analiza panoptičkih prostora koji se odnose na kontrolu disciplinirajuće države (Foucault, 1997. – prema Radović, 2015).

Radović (2015) navodi razmatranja poznatog sociologija Georga Simmela koji smatra kako je prostor kao pojam važan za društvene interakcije, no i kod njega je prostor postajao manje važan kako se društvena organizacija koja je nastala na nekom prostoru odvoji od tog prostora. Prostor se mogao podijeliti na fizički i društveni prostor gdje je fizički prostor samo „posuda“ za smještanje društvenih procesa, dok su društveni procesi zapravo važniji predmet istraživanja. Postoji i još jedna slična teorija o kojoj govori Castells i on također ističe da je prostor „posuda“ u kojoj se odvijaju društvene aktivnosti, da je to materijalna osnova za društvene procese, ali da većina specifičnosti koje postoje u društvu i koje su povezane sa gradom zapravo nemaju veze sa fizičkom sredinom, nego sa društvenim procesima kao što su spol, rod ili klasa (Castells, 1988. – prema Radović, 2015). Iz navedenog može se vidjeti zanemarivanje fizičkog prostora koji uvelike predstavlja veliku važnost za današnji svijet. Sam krajolik, klima, vrsta tla, veličina prostora i drugo može znatno utjecati na socijalizaciju ljudi, stvaranja njihovog identiteta u raznim skupinama i mogućnosti samog udruživanja. Jednostavni primjer je količina zajedničkog prostora u gradovima koji uvelike utječe i na količinu udruživanja, jer što ga je manje, ljudi će imati manju priliku da se udružuju i pronalaze svoj identitet među drugima.

Kasnije, sa stvaranjem novih teorija značaj prostora postaje sve veći i sve se više proučava u sociologiji. Prostor tako zauzima važno mjesto u društvenim znanostima, ne samo zato što se što se odvija se zapravo odvija u nekom prostoru, nego zato što i „gdje“ se određene stvari događaju je bitno za razumijevanje „kako“ i „zašto“ se te stvari događaju (Warf i Aries, 2009. – prema Radović, 2015). Kako Harvey (1996) prema Radović (2015) govori, svako društvo odnosno svaki način proizvodnje proizvodi svoj vlastiti prostor, i zbog toga se onda prostor i ne može razumjeti izvan tih društvenih odnosa koji ga proizvode i u kojima je nastao. Ono što fenomenologija u svom pristupu prostoru čini jest da u analizi gradskog prostora uvodi i subjektivnost kao i da proučava različita značenja koja ljudi pridaju izgrađenoj sredini. Kako bi se još jasnije objasnio prostor, ističe se kako „oblikovanje ulice kao mjesta miješanja i preplitanja različitih sadržaja prije svega komercijalnog karaktera, predstavlja materijalizaciju reprezentacije javnog prostora postmodernog urbanizma temeljene u zahtjevima kapitalističkog ekonomskog sustava zasnovanog na potrošnji kao karakteristici postmodernog društva“ (Radović, 2015, str. 155).

Prostori reprezentacije se žive kroz povezivanje ljudi sa simbolima i slikama koje se nalaze u fizičkom prostoru, to su mjesta koja su ispunjena značenjima koje ljudi prepoznaju i imaju s time stečeno iskustvo, točnije rečeno prostori zapravo teže ka koherentnom sustavu neverbalnih znakova i simbola (Radović, 2015). Grad se počinje tumačiti kao što literarni kritičari tumače tekst, važna je metafora koja se može vidjeti kroz razna predavanja, čitljivost, pripovijedanja, zajednice koje se mogu na tom prostoru tumačiti, kao i veliki interes za „čitanje i pisanje“ arhitekture, grada i kulture (Ellin, 2004. – prema Žanić, 2019). Ali, kultura jednog društva osim materijalnih aspekata poput raznih objekata, tehnologije i simbola obuhvaća i nematerijalne aspekte kao što su određena vjerovanja, vrijednosti i ideje pomoću kojih se sveukupno kultura izražava (Giddens, 2007).

U samoj proizvodnji nekog društvenog prostora, vrlo su važne društvene i prostorne prakse koje stvaraju, koriste, doživljavaju, osmišljavaju i proizvode taj prostor. Pod prostorne prakse se podrazumijevaju razne prakse i ponašanja koje osiguravaju proizvodnju i reprodukciju prostornih lokacija i karakteristika društvenih formacija, te tjelesno i osjetilno iskustvo prostora. Važno je i spomenuti inovativna korištenja prostora za koje su uvelike zainteresirane one analize koje proučavaju prostor grada kao mjesto otpora (McCann, 1999. i Mitchell, 1995. – prema Radović, 2015). Poznato je da grad kao mjesto predstavlja prostor u kome se stvari brzo događaju i mijenjaju, i na osnovu toga dolazi do potrebe za stabilizacijom i pronalaskom identiteta u svim tim promjenama, te se dinamika upravo pronalazi u supkulturama i životnim stilovima koji se ostvaruju kroz razne društvene prakse koje postoje u gradovima. No, tu postoje i razne prakse koje se mogu odvijati u regularnim postojećim okvirima, ali koje uspiju izbjeći mreže kontrole,

discipline i nadzora, na taj način se prostor pomalo prisvaja i može poslužiti za potkopavanje kapitalističkih društvenih odnosa i moći koja dolazi iz privatnog vlasništva i na taj način korisnik takve prakse gradski prostor prisvaja kao mjesto taktičkog otpora odozdo (Stevenson, 2003. – prema Radović, 2015).

Različite društvene grupe ulaze u različite društvene sukobe zbog toga što različito shvaćaju i žive svoju kulturu, te kako dolazi do pojave nove srednje klase i novih kulturnih posrednika, oni onda šire nove simboličke usluge i dobra i svi ti procesi u konačnici pronalaze svoje izraze u gradovima. Estetizacija života potiče tada želju za izražavanjem, opčinjenost identitetom i izgledom što u konačnici dovodi do toga da se gradovi sve više komercijaliziraju (Featherstone, 2007. – prema Žanić, 2019). Klasa, obitelj ili nacija koje su prije bile moderni okviri identifikacije prolaze kroz krizu jer se u postmodernizmu sve više gledaju razne identitetske zajednice, sve više raste individualizacija i samim time želja za privatizacijom (Žanić, 2019). Događa se i fragmentacija na osnovu želja, afirmacija i stila života pojedinaca, jer postmoderni gradovi nude različite sadržaje s kojima se ljudi identificiraju i čemu se pridružuju. Tako se iz prethodnog može vidjeti kako je grad kao prostor poprimio s vremenom sve veću ulogu i zanimanje onih koji ga proučavaju, kao i to da se grad i procesi u njenu ne proučavaju više na način na koji su se nekad u prošlosti proučavali jer u postmodernom društvu dolazi do novih faktora i karakteristika koje ga obilježavaju i uz pomoć kojih se on mijenja kako vrijeme prolazi.

3. SUPKULTURA

3.1. Definicije supkulture

Supkultura označava „bilo koje odstupanje adolescentskih i drugih aktera od normi i vrijednosti uže i šire roditeljske kulture te je često je vezana uz koncept društvene klase kao socijalizacijskoga svijeta; ona je kolektivni odgovor mladih iz nižih društvenih slojeva na probleme socijalne strukture i mobilnosti“ („supkultura“, u: Hrvatska enciklopedija, 2021).

Navedena tema je kompleksna u svom objašnjenju iz razloga što se ona i dan danas istražuje i tumači. Postoji mnoštvo tumačenja određenih supkultura koja su nerijetko proturječna. Supkultura se od dominantne kulture može razlikovati vlastitim sustavom vrijednosti, ponašanjem, jezikom, odjećom i drugim specifičnostima (Brendoptom). Kako se nadalje u Hrvatskoj enciklopediji (2021) navodi, autori u Hrvatskoj nisu inzistirali na klasnim određenjima, nego se pretežno odnosilo na opredjeljivanje na osnovu glazbenih smjerova, pripadništva navijačkim skupinama ili na temelju bilo kojega drugog tipa djelatnosti, od pisanja grafita do ekstremnih sportova, pa su se tu mogli navesti hašomani, šminkeri, metalci, punkeri, darkeri, reperi, štemeri, bajkeri, boarderi do Bad Blue Boysa, Torcide ili pak supkulturni stilovi okupljeni oko techna, trancea housea, i srodnih glazbenih izraza. Ono što je svima njima zajedničko jest zasnivanje identiteta i stila u slobodnom vremenu i različita odstupanja od normi i vrijednosti i od onih koje čine dominantni kulturni sklop. U Europi pod brojne supkulture spadaju i različite etničke grupe koje imaju svoj identitet i tradiciju koja se može razlikovati od vladajuće kulture. Također, može se govoriti i o policijskoj supkulturi, supkulturi punka ili pak vojničkoj supkulturi (Petrović i Meško, 2008. - prema Mujović, 2018). Postoje četiri načela koje doprinose nastanku određenog supkulturnog stila, a to su glazba, odjeća, rituali i specifičan jezik supkulturne grupe (Cohen, 1955. – prema Mujović, 2018).

3.2 Povijest supkultura

Kada se govori o utemeljenju pojma supkulture, tu se može istaknuti Albert Cohen koji je u knjizi " *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*" naglašavao da postoji kultura unutar kulture i da je društvo rasloženo na subgrupe. Također govori o delikventnoj supkulturi kao o načinu života koji je postao tradicionalan i uobičajen. Sociolozi smatraju kako je prijestupničko, devijantno i kriminalno ponašanje kod ljudi naučena navika. Za ljude je važno društvo i društvena zajednica koji oblikuju čovjeka i čovjekove vrijednosti, te kada se javi odsustvo društva, to utiče na stvaranje kriminaliteta (Mujović, 2018). Supkulturalizaciju odnosno proces nastajanja supkulturnih grupa Cohen zamišlja kao nesvjesnu aktivnost (Teorija delikventnih supkultura). Kada se govori o teoriji

delikventne supkulture, tu se mogu spomenuti 3 vrste supkultura mladih, a to su konfliktna supkultura, kriminalna supkultura i supkultura povlačenja (Cohen, 1955. i Cloward, 1968. – prema Mujović, 2018).

Postojalo je nekoliko pojmova koji su se upotrebljavali prije ili pored pojma supkulture a to su: kultura mladih, životni stil, kontrakultura, novi društveni pokreti, geografije kulture mladih i grupe delikvenata (Perasović, 2002).

Kontrakulture su pretežno organizirane skupine koje se protive i odupiru pravilima dominantne kulture. Kada su u pitanju kontrakture, za njih se posebno zanimaju kriminolozi koji ih proučavaju kod istraživanja uzroka kriminaliteta (Petrović i Meško, 2008. – prema Mujović, 2018). Pojam kontrakture javlja se već 60-tih godina prošlog stoljeća, nastojalo se razlikovati pojmove kontrakture i supkulture na način da se uz pojam kontrakture povezuju konfliktne situacije, dok su supkulture pretežno bile kulture unutar kultura (Yinger, 1960. – prema Mujović, 2018).

Kada se govori o utemeljenju sociologije supkulture mladih, Perasović (2002) naglašava da ona nikad nije bila striktno utemeljena, no počeci se mogu vidjeti već 1920-tih i 1930-tih godina, ponajviše u radovima Čikaške škole. Nadalje se navode i teorija delikventne supkulture iz 50-tih godina prošlog stoljeća kao i interakcionistički prinos početkom 60-tih godina, zatim pojava kontrakture krajem 60-tih godina, dominacija Birminghamske škole u 70-tim i 80-tim godinama prošlog stoljeća gdje sve to zajednički predstavlja mjesto razvoja sociologije supkulture.

Kao osnovica stvaranja pokreta mladih objašnjava se kroz diskrepanciju između aspiracija mladih i društvenih prilika u kojima žive. 60-tih godina prošlog stoljeća krenulo je sve veće stvaranje raznih pokreta kao što su ljevica i desnica, pokreti za ljudska prava i prava žena te antiratni pokreti. Tadašnji aktivisti u pokretima mladih bili su pretežno pripadnici srednje i više klase (Braungart i Braungart, 1974. – prema Lacković Grgin, 2006). U tom vremenu Matza (1961) kako se navodi u radu Lacković Grgina (2006) stvorio je kategorizaciju supkulture mladih u 3 skupine (govori se o skupinama pobunjenih mladih):

- Delikventi → potječu iz obitelji niskog socio-ekonomskog statusa, rani prekid školovanja
- Radikali → razni socio-ekonomski status, visoko školovanje
- Boemi → razni socio-ekonomski status, visoko školovanje

Studenti u razdoblju 1969.-1976. godine sve češće ističu vrijednosti obrazovanja, seksualnih sloboda i privatnosti, a sve manje vrijednosti kao što su patriotizam, brak i religioznost, dolazi do porasta liberalizma i opadanja konzervativizma (Lacković Grgin, 2006).

Pored navedenog, sve više se javljalo pokreta za promoviranje ekološki zdravog života, za prava na život kao i prava manjinskih naroda. Takve skupine nisu bile radikalne naravi niti su željele napraviti radikalne promjene, no njihova svrha bila je ta da su se brinuli za određena svakodnevna društvena pitanja (Lacković Grgin, 2006).

Što se tiče stila, svaka supkultura poslužila se predmetima iz njihove svakodnevice i promijenila im značenje, za njih su takvi predmeti prenosili određena skrivena značenja koja su bila „šifrirana“ i izražavali su jedan oblik otpora poretku koji je jamčio njihovu trajnu podređenost. Svaka je supkultura u svojoj osnovici spektakularna jer stvara spektakl i jedna od njezinih glavnih postavki je da bude zamijećena. U supkulturama je tradicionalni odnos između langue (strukture jezika) i parole (pojedine uporabe jezika) obrnut, odnosno parole postaje superiorniji nad languom i značenje se izvodi više iz položaja osobe koja se služi njime nego iz ukupne strukture jezika (Hebdige 1979. – prema Haralambos i Holborn, 2002).

Govoreći nešto više o samoj prirodi supkultura, može se reći kako se pripadnost supkulturi u najčešćim slučajevima ne događa slučajno, nego da mladi često prolaze kroz fazu identificiranja sa krugovima nekolicine supkultura za koje će kasnije u fazi sazrijevanja odlučiti žele li to prihvatiti kao način i stil života. Također, supkulture se stvaraju kroz razne karakteristike kao što su primjerice vjera, pripadnost nekoj rasi ili etnicitetu, spol, dob, profesija, socioekonomski status ili pak zastupljenost devijantnog ponašanja. Važno je spomenuti i to da se ljudi mogu i roditi u određenoj supkulturi ali i da joj se mogu i priključiti tokom života (Mujović, 2018). Poneki ljudi se mogu smatrati članom ili pripadnikom samo jedne supkulture, dok neki mogu sudjelovati ili se identificirati i sa nekoliko supkultura (Giddens, 2007). Diljem svijeta kulture i supkulture prenose različite informacije o značenju ljudskog izgleda i važnosti određenog ideala za neku supkulturu, prenose se standardi ili očekivanja koja sljedbenici ili članovi određene supkulture trebaju pratiti i posjedovati (Cash, 2012).

3.3 Povijest supkultura u Hrvatskoj

Kada se govori o počecima supkultura u Hrvatskoj, tada se govori u pojmu alternativnosti koji je označavao odmak od ideološki obojene kulture mladih kakva je bila oblikovana i podržavana od strane socijalističkog sustava kakav je prevladavao u SFR Jugoslaviji. Takva vrsta alternativnosti se ponajviše pojavljivala u Zagrebu i nešto manje u drugim hrvatskim gradovima. Takozvani

„stilovi“ su bili proglašavani devijantni i bili su kritizirani od strane nekih društvenih institucija. Postojala je i druga strana mladih koja se ipak okretala ka tradicionalnim i nacionalnim vrijednostima i kulturi što je sveukupno dovelo do šarolikosti ponašanja mladih (Lacković Grgin, 2006). Tomić-Koludrović i Leburić (2002) prema Lacković Grgin (2006) govore o tome kako mladi u Hrvatskoj žive hedonistički svakim danom iz razloga što su im mogućnosti planiranja i ostvarenja kao individualne samostalne osobe vrlo male, najčešće zbog manjka ekonomskih sredstava koji ih veže uz obitelj i tradiciju što ograničava individualni izbor.

3.4 Vrste supkultura u Hrvatskoj

Što se tiče supkultura u Hrvatskoj, u nastavku će se spomenuti i reći nešto više o nekoliko supkulturnih skupina a to su: „Street corner“ mladići, šminkeri, hašomani, navijačke skupine, raveri te rastafarijanci. Spomenut će se na kraju i razmatranja jednog autora o religiji kao vrsti supkulture.

„Street corner“ mladići pojavljuju se među prvima u Hrvatskoj kao supkulturna skupina. To su klape ili „škvadre“ dječaka iz kvarta ili ulice i najčešće su predstavljali prvu generaciju doseljenika koji su izuzetno maskulinistički kompetitivni, često su povezivani sa sitnim krađama i kriminalom te su također okarakterizirani kao mladići sa nasilničkim ponašanjem. U Zagrebu su zbog svog navedenog ponašanja dobili naziv „štemeri“ (Perasović, 2002).

Hašomani se prema Perasoviću (2002) kao skupina javlja kroz širenje rock kulture i tipična je za sedamdesete godine prošlog stoljeća u Hrvatskoj. Ono što primjerice razlikuje rock kulturu i rock supkulturu jest to da će akter rock kulture mirno uživati u koncertu, dok će akter rock supkulture skakati sa pozornice na publiku. Što se tiče izgleda, tu dominira duga kosa, izlizane traperice, maslinaste jakne, marame, narukvice u stilu Janis Joplin, znakovi yin yang... Također, u slengu koriste puno riječi za istu stvar, te postoji velika netrpeljivost između njih i šminkera (Perasović, 2001).

Kao što Perasović (2002) nadalje navodi, uz štemere i hašomane javlja se i treći supkulturni stil „šminkeri“. Govoreći o stilu, označavaju se kao stilski neopredijeljeni ljudi kojima je izgled na prvom mjestu, a zatim glazba. Bogatstvo je važna karakteristika, oni žele biti priznati i bogati, žele da im se drugi dive, nose skupu odjeću, okupljaju se na elitnim i ekskluzivnim mjestima. Opčinjeni su masovnim medijima, nemaju određenu šminkersku glazbu, no najčešće slušaju pop i dance glazbu. Umišljenost i narcisoidnost su poželjne osobine i ne druže se sa svakime, te ostale supkulture smatraju neurednima, lošijima i statusno nižima od njih, iako se oni ne smatraju

„šminkerima“ iz razloga što se taj naziv često po njima veže uz negativnu konotaciju (Perasović, 2001).

Početakom 80-tih godina prošlog stoljeća javlja se obnova punk identiteta kroz „novi val“ glazbe. Specifičnost pankera ogledala se u mnoštvu kaiševa i lanaca oko vrata, „prljava“ odjeća, njihova karakteristična frizura koja se sastojala od ukružene grive koja je tako stajala uz pomoć laka, vazelina ili sapuna. Također, kod nekih od njih moglo se i vidjeti nošenje etiopijskih boja kao kod rastafarijanaca (Hebdige, 1979). Također se u navedenom desetljeću javljaju i nogometni huligani, hip-hop, raveri te darkeri i reperi (Perasović, 2002).

Navijačke skupine u Hrvatskoj nastaju 70-tih godina, a doživljavaju vrhunac 90-tih godina prošlog stoljeća. Navijačke skupine odnosno nogometni huligani se formiraju kroz bodrenje određenog kluba gdje se to uglavnom odnosi na neki nogometni klub, te koriste razne navijačke rekvizite nastojeći time iskazati svoju preferenciju, ponos i ljubav prema određenom klubu. Od rekvizita najpoznatiji su kape, šalovi, zastave, dresovi... najčešće su i politički angažirani jer je politika usko vezana uz navijačku supkulturu i tu se kao primjer navodi Bad Blue Boys i HDZ početkom 90-tih godina prošlog stoljeća u Hrvatskoj. Navijači se poistovjećuju sa klubom za kojeg navijaju, okupljaju se u masama na utakmicama, no također nerijetko izazivaju i tuče i razne sukobe sa navijačima nekom drugog kluba. Ono što ih simbolično može okarakterizirati su agresivnost, muževnost, alkohol i to da su to pretežno muškarci, iako ima i ženskih navijačica (Alandžak, 2019). Supkultura navijača počiva također i na raznim pričama u kojima članovi grupe dijele svoja iskustva koja su zajedno proživjeli koja su često popraćena emocijama koje članovi imaju u vezi sa tim događajem i taj način povezivanja se proučava u Teoriji simboličkog približavanja Ernesta Bormanna (Čerepinko, 2011).

Perasović (2001) govori nešto više i o techno (rave) supkulturi koja je okupljena oko techno glazbe i u Hrvatskoj se javila tijekom Domovinskog rata, tijekom 1992. godine. Glazba dosta odudara od do tad prisutnog rocka i ostalih sličnih vrsta. Na rave sceni je dosta prisutno korištenje opojnih sredstava no to im nikad nije glavni izvor zabave, jer je to glazba. Njihove karakteristike su miroljubivost, ples, glazba, trans, te su kod njih rijetki bilo kakvi sukobi.

U konačnici, Perasović (2008) govori i o rastafarijanstvu koje se u Hrvatskoj javlja također početkom 80-tih godina kroz stizanje reggae glazbe karakteristične za navedenu supkulturu. Ova supkultura javila se prvo na Jamajci 1930-tih godina prošlog stoljeća. Nekada je ovo bila vjerska zajednica koja se borila za prava crnaca, ali je kasnije preoblikovana u supkulturu. Karakteristično za rastafarijance je to što imaju frizure od prirodnih dreadova, nose svijetlu široku odjeću, trobojne

kape – crvena, žuta i zelena, u znaku zastave Etiopije, kao i pušenje konoplje (Brendoptom). Kada se govori o reggae glazbi, ona se kreće uz teže i tmurnije ritmove, no sa zvukovima basa koji su jednostavniji ali izraženiji kroz udaraljke. Rastafarijanstvo je miješalo utjecaj Biblije sa usmenom kulturom Jamajke. Na samim počecima u reggae glazbi koja je bila veliki dio rastafarijanizma moglo se čuti nemirni ritmovi i vatrena retorika. Na tim počecima, rastafarijanci su svoje otuđenje pokazivali kroz kombinaciju trave, izražajne frizure i vojničke uniforme (Hebdige, 1979). Nosile su se grubo štrikane kape, koristili su se materijali kao što su vuna, pamuk i gruba platna od kojih se pravila slobodnija odjeća (Hebdige, 1979).

Ono na što Onyiriuba (2016) u svom radu želi reći jest kako on smatra da je i religija uobičajena supkultura u društvu. On smatra kako ona ima velik utjecaj na svoje sljedbenike, stvara im propise koje trebaju poštovati i govori im što je to dobro, a što loše ponašanje, kako bi se trebali oblačiti, što jesti i slično. Prema njemu, religija potiče i uvjetuje svoje sljedbenike da prihvate određeni način života kako bi bili zadovoljeni u budućem životu. Zanimljiva stvar koju također navodi jest da se vjerska uvjerenja tumače na način da ljudima onemogućuju da se dokaže lažnost ili istinitost tih uvjerenja koje imaju.

4. ŽIVOTNI STILOVI

4.1 Definicije životnih stilova

Pojam životnog stila Tomić-Koludrović i Leburić (2002) definiraju kao pretežno trajne obrasce organizacije svakodnevnog života, a ono uključuje razna vrijednosna usmjerenja, ponašanje u slobodnom vremenu i način potrošnje koji se oblikuju ovisno o postojećim resursima i životnim situacijama u kojima se pojedinac nalazi. Na promjenu životnog stila utjecaj imaju različiti čimbenici kao što su napredak tehnologije, pojava medija, globalizacija, kao i individualizacija. U svom ranijem djelu, Tomić-Koludrović i Leburić (2001) govore o životnostilskim kategorijama koje su vezane uz kulturnu potrošnju i dijele ih na tradicionalno-obiteljski stil i hedonističko-intelektualni stil. Za tradicionalno-obiteljski životni stil ističu kako se potrošnja i aktivnost vide kroz slušanje zabavne i narodne glazbe, kao i kroz izradu raznih ručnih radova, dok za hedonističko-intelektualni stil karakteristično je posjećivanje galerija i muzeja, čitanje knjiga i posjećivanje raznih predstava i koncerata koje sveukupno govore o vrsti postmoderne vrijednosne orijentacije.

Životni stil može se odrediti i kao „ukupnost odlika koje nešto ili nekoga čine prepoznatljivim. Podrazumijeva se postojanje različitog drugog ili različitih drugih“ (Miliša, Bagarić, 2012, str. 81). Životni stilovi su spoj ponašanja i orijentacija, kao i životnih i radnih uvjeta, mjesta boravka i društvenog položaja.

Fulgosi i Radin (citirano u Miliša, Bagarić, 2012, str. 82) ističu: „Cjelokupno ponašanje pojedinca temelji se na njegovu stilu života: on percipira, uči i pamti ono što je u skladu s njegovim stilom. Stil života oblikuje se u djetinjstvu. Ubrzo se ustaljuje, s time da kasnije pojedinac može poprimiti nove načine iskazivanja svojega stila, ali oni nisu ništa drugo nego konkretni i posebni oblici iskazivanja onoga prvotnoga“.

Također, u definiranju pojma životni stil sudjeluje i Chaney (2003) prema Miliši i Bagariću (2012) koji govori kako svaki životni stil predstavlja specifične manire za sebe, točnije, on govori o načinu uporabe robe, ponašanja te da je potrebno vrednovati ponašajni aspekt vrijednosti jer je stil zapravo odlika grupe. Također, važno je da se pri analiziranju životnih stilova usmjeri na kulturne trendove koji postoje u datom vremenu i prostoru. Autor također govori i o pojmu auditorijuma koji za njega predstavlja zaseban kolektivni identitet koji čini pojedince određenog stila i koji se razvija postupno slijedom društvenog raslojavanja. Nadalje, životni stil se može okarakterizirati i kroz simbolička značenja kao mreže razmjene u društvu koja je pak podložna manipulacijama.

Govoreći o čimbenicima objašnjavanja životnog stila, Miliša i Bagarić (2012) govore o vrijednostima kao ključnom čimbeniku, no pored toga ističu i aktivnosti slobodnog vremena kao važnu stavku postavljajući pitanja kao što su: na koga ili što se troši koliko vremena, za koga ili što se nešto čini, gdje i kada se nešto čini.

Zaokupljenost životnim stilom i stiliziranjem vlastitog života govori o praksi planiranja, kupovanja, potrošnje i prikazivanja kupljenih dobara i iskustava u svakodnevnom životu jednostavno se ne može razumjeti isključivo kroz razmjensku vrijednost i racionalnu proračunatost, već je to balans koji potrošačka kultura održava, ona potiče izražavanje individualnosti i stila kroz razne materijalne posebnosti kao što su odjeća, roba, iskustva, način ponašanja, tijelo i pojava. No, javlja preokupiranost dizajniranjem vlastitog životnog stila, bez obzira na podrijetlo i dob (Featherstone, 2001). Posljedično prethodno navedenom, autor ističe kako je potrebno u društveni prostor uvesti vrijeme kao dimenziju pomoću koje se može uvidjeti distanca između stilova i životnih stilova koji su podložni promjenama uslijed protočnosti informacija, uvođenja mnoštva novih stilova kao i popularnosti unutar potrošačke kulture.

4.2. Istraživanja životnih stilova

Kada se govori o pokazateljima individualnog životnog stila, tu bi se svakako moglo ubrajati i kulturna potrošnja (Tomić-Koludrović i Leburić, 2002. – prema Tonković, Krolo i Marčelić, 2014). Naime Tonković, Krolo i Marčelić (2014) provedli su istraživanje o kulturnoj potrošnji i glazbenim preferencijama mladih te razvoj tipologije na primjeru grada Zadra. Cilj istraživanja jest ustanoviti vezu između tipova kulturne potrošnje mladih u odnosu na njihov društveni položaj. U istraživanju se koristio anketni upitnik kojim je anketirano 429 osoba iz Zadra, prosječne dobi između 20 i 34 godine. Rezultati istraživanja su pokazali kako obrazovno postignuće roditelja ispitanika predstavlja značajan faktor za kulturnu potrošnju mladih, točnije razlikuju se mladi sa elitnim kulturnim potrebama od onih sa tradicionalno-konvencionalnim. Kada se govori o ekonomskom statusu, on ne predstavlja značajan prediktor, odnosno dolazi do nepostojanja povezanosti imovinskog statusa sa kulturnim preferencijama mladih. Iz toga se može zaključiti kako postojeće razlike u kulturnoj potrošnji u Hrvatskoj manje proizlaze iz klasnih obilježja, a više su rezultat naslijeđenih kulturnih podjela koje potiču još iz razdoblja Jugoslavije (Ule, 1988. – prema Tonković, Krolo i Marčelić, 2014). Kako Tomić-Koludrović i Petrić (2007) prema Tonković, Krolo i Marčelić (2014) navode, nakon raspada Jugoslavije može se vidjeti mali pomak kod mladih iz tradicionalizacije ka individualizaciji.

Kako se u radu Tonkovića, Krolo i Marčelića (2014) navodi, istraživanje koje je Zdravković (2014) provela, govori o važnosti uloge glazbenih preferencija u izgradnji životnih stilova mladih. Naime, istraživanje je pokazalo dominaciju konvencionalnog životnog stila koje je utemeljen na preferencijama mladih u slušanju aktualnih komercijalnih glazbenih žanrova. Kada se govori o provođenju slobodnog vremena, najčešće je to u obliku nekakve rekreacije i druženje sa obitelji. Mladi najčešće posjećuju aktivnosti zabavnog karaktera kao što su sportska događanja, kino, noćne klubove i restorane, jednako zastupljeno kod oba spola, no više prisutno kod studenata sa završenom srednjom strukovnom školom. Navedeni ispitanici većinom žive sa roditeljima i zaposle se tijekom studija.

4.3 Kategorizacija životnih stilova

Prema jednoj studiji životnih stilova zagrebačkih srednjoškolaca koju su provedli Fulgosi i Radin (1982) prema Lacković Grgin (2006), može se vidjeti 8 identificiranih stilova:

1. Intelektualno angažirani (u pitanju su djevojke iz obitelji boljeg ekonomskog i obrazovnog statusa, čitanje knjiga, posjećivanje priredbi, praćenje emisija koje govore o kulturnim i političkim temama)

2. Tradicionalni (tu spadaju mladi iz obitelji nižeg obrazovanja i ruralnog porijekla, često boravljenje u kući, slušanje narodne glazbe)
3. Sport i tehnika (mladići koji su aktivni sportaši ili tehničari)
4. Konfliktni odnosi s roditeljima (oni kod kojih je loša komunikacija s roditeljima, mala privrženost njima, siromašnije obitelji)
5. Neprilagođenost i dosada (pojavljuje se više kod mladića, viši status i urbano porijeklo, besciljno lutanje i izležavanje)
6. Vjera i politička neangažiranost (istodobno se može vidjeti kod oba spola, neslaganje s socijalističkom ideologijom, kod djevojaka ruralnog porijekla)
7. Ponašanja nezavisnosti (javljaju se kao otpori roditeljima i obitelji kao instituciji, mladići višeg statusa i urbanog porijekla)
8. Dokoličarenje, potrošnja i pomodarstvo (to se odnosi na mlade u kafićima, klubovima, uživanje u materijalnom, sreća je kupovanje, obitelji visokog prihoda)

Istraživanje životnih stilova mladih provele su 1999. godine i Tomić-Koludrović i Leburić prema Miliši i Bagarić (2012) i u njemu autorice izdvajaju šest životnih stilova:

1. Hedonističko-intelektualni stil (vidljiva je usmjerenost ka elitnoj kulturi, kao i sigurnost i samosvjesnost; subjektno-hedonistička orijentacija)
2. Dominantno-šminkerski stil (karakteristična je usmjerenost prema sportu i težnja ka dominaciji; konvencionalno-hedonistička orijentacija)
3. Površno-društveni stil (hedonistička orijentacija identiteta, društvenost karakterizirana kroz sjedenje u kafićima, zabavi u disko klubovima i odlasku u trgovine)
4. Tradicionalno-obiteljski stil (opisana kao ovisnička orijentacija koja potiče suzdržanost, slušanje glazbe, bavljenje ručnim radom, briga o obitelji i drugima)
5. Društveno-svjesni stil (predvodnički identitet, konstantna aktivnost, posvećuje se obitelji i drugim ljudima kao i briga o njima te razgovori sa susjedima i prijateljima)

6. Dokoličarsko-šminkerski stil (isticanje, važno je biti prvi u svemu, kupovanje najmodernije robe, izležavanje, hodanje po gradu, briga o zdravom životu; hedonističko-subjektivna orijentacija identiteta)

Također, Tomić-Koludrović (1999) u znanstvenom članku iznijela je osam idealno-tipskih temeljnih životnih stilova koji analiziraju ponašanje suvremene mladosti. Oni su zasnovani na brojnim empirijskim istraživanjima i rezultatima koji su provedeni od sredine sedamdesetih godina do sredine devedesetih godina prošlog stoljeća. Kategorizacija je zasnovana na orijentaciji životnog stila koja ističe kako svaki pojedinac ima određene interese koje zadovoljava na sebi svojstven način. Spomenuti stilovi dijele se na:

1. Obiteljski orijentirani stil – to su pojedinci koji vole boraviti većinu svog vremena kod kuće i dobro se slažu sa obitelji, što utječe na slabiji odnos sa vršnjacima s kojima najveću povezanost imaju kroz udruženja u kojima sudjeluju. Heteroseksualni odnosi se dosta odgađaju, a i ukoliko do njih dođe, u njima se automatski vidi ozbiljna namjera u vidu braka. Njihov glavni cilj je priprema za zanimanje kojim će se baviti cijeli svoj život, i veliku važnost pridaju razumnom djelovanju.
2. Muško orijentirani stil – ističe se muškost, čvrstoća, uzbuđenje i avanture u vidu kršenja zakona i tučnjava. Takvi pojedinci često su pripadnici takozvanih klika koje karakterizira čvrsto članstvo, pripadnost, skupno nastupanje i dnevno sastajanje. Pripadnici navedenog stila često rano postaju seksualno aktivni, u vezama je važna ozbiljnost i vjernost, ali kršenje vjernosti ima za rezultat teške posljedice ali samo za djevojke. Karakterističan je široki slobodni prostor u kome oni čine što god žele i roditelji to na neki način moraju prihvatiti, školu ne vole, a svoje mladenaštvo žele iskoristiti do maksimuma prije započinjanja mirne faze odraslog života.
3. Konvencionalno orijentirani stil – češći kod mladih muškaraca, važno je obrazovanje, studiranje, zanimanje i kvalifikacija. Sve se odvija organizirano i izbjegavaju se rizici eksperimentiranja, to je generalno gledajući shvaćanje mladosti u tradicionalnom smislu. najvažnija je karijera, a ostalo dolazi usputno.
4. Hedonistički orijentirani stil – najvažnija je težnja za jedinstvenošću i osobitošću te izdvajanje iz mase, visoko vrednovanje sebe kao osobe. Oni žele uživati u životu kroz luksuz, novac i radosti, žele raditi ono što im stvara zadovoljstvo, pridaju veliku važnost modi kroz odjeću, frizuru i glazbu. Najčešće se okupljaju u disko klubovima i kafićima, odnosi su ne tako čvrsti, prisutna su oba spola, karakteristični su heteroseksualni odnosi,

no opet imaju dosta dobar odnos sa roditeljima zbog međusobnog uvažavanja, oni sami sebe vide kao odrasle osobe.

5. Subjektivno orijentirani stil – za njih je specifična potraga za iskazivanjem spontanosti i autentičnosti te kreativnosti, temeljna vrijednost im je surađivanje sa drugim ljudima. Važno im je naći istomišljenike jer su takvi pojedinci najčešće u sukobu sa roditeljima i ne žele postati kao oni jer nemaju mogućnost da njihova osobnost dođe do izražaja zbog konstantnog neslaganja u mišljenjima. Kritični su prema oblicima učenja, no zainteresirani su za produženo školovanje, u seksualna iskustva stupaju kasnije nego drugi stilovi i to shvaćaju ozbiljno, ali takvi odnosi za njih ne predstavljaju konačnicu. Ističe se jednaka vrijednost muškog i ženskog spola.
6. Skeptično orijentirani stil – to su osobe koje sve ispituju, u konstantnoj su dvojbi, nesigurnosti, razmišljanju. Obrazovanje im je iznimno važno i ističe se individualistički način življenja života. Slobodno vrijeme im je također važno i koriste ga u druženju sa drugim ljudima. Taj je stil samo u privatnoj i profesionalnoj sferi individualistički, dok je u političkom i socijalnom području suprotno, usmjereni su na sadašnjost.
7. Ovisnički orijentirani stil – ponašaju se onako kako misle da je prikladno, u skladu sa dobi, statusom i spolom, želja za osobnim oblikovanjem je zanemarena. Karakterizira ih pasivnost, poslušnost, nenametljivost i nevidljivost. Nema velikih ciljeva kojima se teži, slaba je veza sa vršnjacima, roditelji mnogo upravljaju životima takvih pojedinaca, ponekad izgledaju djetinjasto, a ponekad čak i prestaro za svoju dob.
8. Odbijajuće orijentirani stil – kod pripadnika ovog stila izražena je želja za odvajanjem i odbijanjem, izbjegavaju svakodnevne zahtjeve u zanimanju, obrazovanju i javnosti. Istaknut je minimalizam i bijeg u svijet mašte, osjećaj gubitnika, izoliranosti, pesimizam. Najčešće su takvi pojedinci u prošlosti bili suočeni sa velikim neuspjesima, gubicima ili traumama koje su izazvale navedeno ponašanje. Važno im je imati dosta društva da bi se moglo živjeti iz dana u dan.

5. ZAKLJUČAK

Kroz ovaj rad nastojalo se uz pomoć pojmova životnih stilova i supkulture razumjeti način života u postmodernim gradovima, kao i to da se željelo analizirati razvijanje identiteta mladih i upotrebljavanje prostora od strane pripadnika navedenih skupina. Supkulture i životni stilovi postoje uvijek i svugdje bez obzira na mjesto. No, svako mjesto kao prostor ima veliku ulogu u njihovoj proizvodnji i kulturnoj utemeljenosti. Bez ljudi nema kulture i samim time prostor nema nikakav značaj. Svaki pojedinac želi pronaći sebe u moru koje se zove kultura. Identificiraju se sa drugim pojedincima i istomišljenicima kroz glazbu, stil oblačenja, frizuru, način pričanja, političku opredijeljenost i slično. Sve do 60-tih godina prošlog stoljeća, prostor kao mjesto stvaranja supkultura i životnih stilova nije bio važan, no kasnije je počeo dobivati sve veći značaj koji je danas vrlo velik. Prostor grada i ljudi u njemu prolaze kroz modernizaciju, privatizaciju, komercijalizaciju, individualizaciju i fragmentaciju, te sve to utječe na izgradnju identiteta. U takvim uvjetima pojedinci se pronalaze u raznim supkulturnim skupinama koje suvremeni gradovi nude, bilo da su one vezane za glazbu, vjeru, sport ili pak spol. Kada su se supkulturne skupine tek pojavile, ljudi su na njih gledali kao na kontrakulture i isključivo su se povezivali sa delikventnim ponašanjem u kojima se pripadnici bune protiv postojeće kulture i koji ju žele sabotirati. Iako je i dan danas rašireno negativno mišljenje o navedenim skupinama, ipak se oni sve više prihvaćaju u današnjosti. Usko vezano uz pojam supkulture javljaju se i životni stilovi koji se proučavaju u nešto novije vrijeme i sve je više istraživanja na tu temu. Postoje mnoge varijante, no u radu su navedeni neki značajniji. Ovim radom željelo se ukazati i na važnost obrađene teme u suvremenom svijetu punom promjena gdje se ljudi gube u masi i gdje žele pronaći sebe te ovaj rad može biti motivacija za daljnje i detaljnije obrađivanje ovih tema o kojima se može još mnogo toga reći i istražiti.

6. LITERATURA

1. Alandžak, R. (2019). *Navijačka supkultura u Hrvatskoj – od relativne margine do aktera civilnog društva*. Diplomski rad. Sveučilište u Zadru. Preuzeto 10. lipnja 2021. s <https://repositorij.unizd.hr/islandora/object/unizd%3A3613/datastream/PDF/view>
2. Brendoptom. Preuzeto 1. lipnja 2021. s: <https://brendoptom.ru/bs/subkultura-vidy-sovremennyh-subkultur-vidy-subkultur-primery.html>
3. Cash, T. F. (2012). *Cognitive-Behavioral Perspectives on Body Image*. Encyclopedia of Body Image and Human Appearance, Elsevier Academic Press, (334-342).
4. Čerepinko, D. (2011). *Komunikologija: kratki pregled najvažnijih teorija, pojmova i principa*. Varaždin, Veleučilište u Varaždinu.
5. Featherstone, M. (2001). Životni stil i potrošačka kultura. *Diskrepancija*, 2(4), 65-74.
6. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Nakladni zavod Globus, Zagreb.
7. „Grad“. U: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 13. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22952>
8. Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija. Teme i perspektive*. Golden marketing, Zagreb.
9. Hebdige, D. (1979). *Subculture: the meaning of style*. Routledge. London, New York.
10. Lacković Grgin, K., (2006), Psihologija adolescencije. Jastrebarsko: Naklada Slap
11. Miliša, Z. & Bagarić, M. (2012). Stilovi ponašanja i vrijednosne orijentacije. *Medianali*, Vol. 6 (12), 68-104.
12. Mujović, M. (2018). Supkultura i kontrakultura u kriminologiji – testiranje teorije u BH uslovima. *Logos*, (2), 67-74.
13. Onyiriuba, L. (2016). *Strategy, Paradigm Shift, and Positioning for Business and Risk Managmentin Banking*. Bank Risk Management in Developing Economies.
14. Perasović, B. (2001). *Urbana plemena, sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Sveučilišna naklada, Zagreb
15. Perasović, B. (2002), *Sociologija supkultura i hrvatski kontekst*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
16. Perasović, B. (2008). *Rastafarijanstvo u Hrvatskoj*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska. Preuzeto 10. lipnja 2021. s <https://hrcak.srce.hr/20660>
17. Radović, S. (2015). Poimanje fizičkog prostora u društvenoj teoriji: mogućnosti sociološke analize prostorne dimenzije grada. *Sociologija*, Vol. 58 (1), 146-164.

18. „Supkultura“. U: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 13. lipnja 2021. s: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58838>
19. Teorija delikventnih subkultura. Seminarski rad. Preuzeto 1. lipnja 2021. s: <https://www.seminarskidiplomski.co.rs/KRIMINOLOGIJA/TeorijaDelikventnihSubkultura.html>
20. Tomić-Koludrović, I. (1999). Od supkultura do životnih stilova mladih. *Napredak*, 140 (2), 165-174.
21. Tomić-Koludrović, I. & Leburić, A. (2001). *Skeptična generacija: Životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. AGM, Zagreb.
22. Tonković, Ž., Krolo, K. & Marčelić, S. (2014). Kulturna potrošnja i glazbene preferencije mladih: razvoj tipologije na primjeru Zadra. *Revija za sociologiju*, 44 (3), 287-315.
23. Žanić, M. (2019). Postmodernizam i grad. Od estetizacije do privatizacije urbanih prostora. *Sociologija i prostor*. 214 (2), 139-157.